

הוצאות חיים

שיעור ליל שישי לבחירי הבחורים ממיטב הישיבות בארה"ק
מפי רבינו הגדול עמוד ההוראה גאון רבני תימן וגאב"ד פעולת צדיק
מרח הנאון הגדול ר' יצחק רצאבי שליט"א

אשר נמסר בצוותא חדא בעיון ובעמקות ושלל פנינים ופלפולים נפלאים
בריתחא דאורייתא ובחדוותא דשמעתתא.

בענין מעשה בחסיד דמסכת חגיגה

כתב בספר מנורת המאור (גר ג', כלל ת, ח"ג) ז"ל: מעשה
בחסיד אחד,^א שהיה מתייחד במקום אחד, והיה למד
בו במסכת חגיגה, והיה מהפך בה ומהדרה כמה
פעמים עד שלמד אותה היטב והיתה שגורה בפיו,
ולא היה יודע מסכת אחרת מן התלמוד, והיה שונה
בה כל ימיו. כיון שנפטר מן העולם היה בביתו לבדו,
ולא היה שום אדם יודע פטירתו, באתה דמות אשה
אחת ועמדה עליו והרימה קולה בבכי ומספד, נתרבה
אנחתה וצעקתה עד אשר נתקבצו ההמון, ותאמר
להם: ספדו לחסיד הזה וקברוהו וכבדו את ארונו
ותזכו לחיי העולם הבא (צ"ב, יב"י), שזה כבדני כל ימיו,
ולא הייתי עזובה ולא שכוחה. מיד נתקבצו כל הנשים
וישבו עמה ועשו עליו מספד גדול ועצום, והאנשים
התעסקו בתכריכו וכל צרכי קבורתו, וקברו אותו
בכבוד גדול. ואותה אשה בוכה וצועקת. אמרו לה:
מה שמך? אמרה להם: חגיגה שמי. כיון שנקבר אותו
חסיד, נעלמה אותה אשה מן העין. מיד ידעו שמסכת
חגיגה היתה, שנראית בצורת אשה, ובאתה בשעת
פטירתו לספד לו ולבכותו ולקברו בכבוד, על שהיה
שונה אותה תמיד ושקד ללמד בה, עד כאן לשונו.

ומרנא החפץ חיים בספרו תורת הבית פ"ו כתב
שכ"א יהי בקי באיזה מסכת בעל פה או איזה סדר
משניות (ועיין כתר ראש להגר"ח מוואליץ) ויהי זה לתועלת
לכמה דברים:

א. שבזה יקיים 'והיו הדברים אשר אנוכי מצוך
היום על לבבך' שפשוטו שיהיו ד"ת חרותין על ליבו
(ועיין רש"י עה"ת, ואבן עזרא שם, ובברכות יג: ושו"ע או"ח כז, א, וכן בכד, ב,

ומכילתא סוף פרשת בא, ולבוש או"ח סימן נ', ולפי"ז מבואר מדוע כתב הח"ח
'שפשוטו, יב"י', ואיתא באבות דר"נ (פרק כ): רבי חנינא
סגן הכהנים אומר: כל הנותן ד"ת על ליבו, מבטלין
ממנו הרהורי חרב (עיין מש"כ הח"ח שם לבארו), הרהורי רעב,
הרהורי שטות, הרהורי זנות הרהורי יצר הרע (עיין שם
מש"כ לבאר), הרהורי אשת איש (עיין רמב"ם (פכ"ב מאיסורי ביאה
הכ"א), "שאין מחשבת עריות מתגברת אלא בלב פנוי מן החכמה", אכן עיין או"ש
שם, יב"י), שכן כתוב וכו', וכל שאינו נותן ד"ת על ליבו
נותנין לו הרהורי חרב, הרהורי רעב, הרהורי שטות,
הרהורי זנות, הרהורי יצר הרע, הרהורי אשת איש,
הרהורי עול בשר ודם שכן כתוב וכו'.

ב. שע"כ יוכל בנקל לקיים מה שאמר הכתוב
"ודברת בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך" כי פעמים
מאיזה סיבה לא יוכל ללכת לביהמ"ד בו לפתוח ספר,
ויוכל ללמוד המסכת בע"פ.

ג. כתב הזוה"ק "האי מאן דירית מסכתא חדא -
ירית עלמא חדא", וכן משמע בע"ז יט. ע"ש.

ד. לקיים מה דאיתא בפסחים (ג.) 'אשרי מי שבא
לכאן ותלמודו בידו'. (ועיין עוד מהרש"א בב"ב ובספר גאון יעקב לר"י
בן ר"ח כתב תשעה פירושים בזה ע"ש, יב"י).

ה. צריך האדם להתבונן שכשהוא לומד מסכת
עד שנעשה בקי בה ע"פ, היא מליצה עבורו למעלה
להצילו מהגיהנם ושאר כוחות רעות וכמובא במעשה
דמסכת חגיגה כנ"ל, ומזה האיש הנלמד יבין כמה
גדול יהי' כח מליצתה ועד על האיש הזה, ולהצילו
מכח יום הדין הגדול והנורא לעת"ל (א.ה. י"ל דכונת הח"ח
למדרש משלי פרשה י' ודו"ק, יב"י).

א. אין לומר בזה הכלל דכל חסיד אחד שבש"ס הוא או ר"י בן בבא או ר"י ברבי אלעאי (עיין ברכות יח: ועוד), אף דמעשה זה מקורו מדברי חז"ל במדרש
תנחומא כמ"ש המנורת המאור, אולם פשוט שכאן לא איירי ביה ואין למדין מן הכללות אפילו במקום שנאמר בהם חוץ.

וכ"ז אפי' אם הוא עדיין בימי נעוריו, וכ"ש כשמגיע קרוב לימי הזקנה (עי"ש הערה דהיינו גיל חמישים) בודאי נכון להכין לימודים שיהיו נכונים לימי הזיקנה לחזור בהם פן ח"ו יחלשו מאור עיניו וכדו' עי"ש, עכ"ד מרנא הח"ח.

והנה צ"ב איך הותר לאותו החסיד ללמוד רק מסכת חגיגה הרי יש מצוות ידיעת התורה שכ"א צריך לדעת ולהתקדם בדברי תורה ולא לחזור על אותו הדבר כל ימיו שיש מצוות ידיעת התורה, ובאמת י"ג שאותה האשה צעקה: הכניסהו לגן עדן, שהיתה צריכה להתפלל ע"כ ואולי הטעם כהנ"ל. אכן גירסתנו צ"ב.^ב

ובספר הקדוש קב הישר (פרק יד) הביא מעשה זה בקצת שינוי, ז"ל: ... ובוא וראה מהמעשה בחסיד אחד, שהיה דר בכפר קטן ולא היה לו שום ספר רק גמרא אחת של מסכת חגיגה, והיה כל ימיו של אותו החסיד עוסק במסכת חגיגה, והאריך ימים מאוד, ולבסוף קודם מותו, נתלבשה אותה המסכת כדמות אשה והלכה לפניו אחר מותו, עד שהביאו לאותו החסיד לגן עדן, עכ"ל. (וצ"ב דאם מה שלא עסק הוא מפני שלא היה לו שום ספר, מדוע היתה צריכה להביאו לגן עדן, ואולי לא דוקא, אלא שהצילתו מכל הדין הכלל, או אולי נתבע בכך שהו"ל ללכת למק"א להביא ספרים, או שבאמת אינו מפני שצריך להביאו אלא הוא ענין כבוד ודו"ק, וצ"ע, יחב"י).

ויש לברר עוד, מי היתה אותה אשה.

ועיין פירוש החסיד יעבץ הקדמון (אבות פ"ה מט"ו) ע"ד המשנה "כל מחלוקת שהיא לש"ש סופה להתקיים", ז"ל שם: בואו וראו מאמר רז"ל אשרי מי שעמלו בתורה, תלו האושר בעמל ולא בידיעה. והטו אזנכם לאותו מעשה דמסכת חגיגה, והוא כי איש אחד לא היה יודע אלא מסכת חגיגה, והיה חוזר אותה כל ימיו,

ולא היה פוסק ממנה אפילו שעה קלה אלא עוסק במלאכתו וקורא בפיו. ובשעת פטירתו לא היה אדם בביתו, ושלח ה' יתברך מלאך בצורת אשה והרימה קול בכה גדולה אישי אישי, עד שנקבצו כל העם למרירות קולה, ואמר[ה] להם אישי זה שכבדני ולא עזבני כל ימיו, כבדוהו, ויקברוהו בכבוד גדול, והיו אומרים לה מה שמך, אמרה חגיגה, ואחר סתימת הגולל נסתלק[ה] מפניהם. ותמהו כל העולם וחקרו על מעשהו, ומצאו שהיה קורא כל ימיו באותה המסכתא, וירא כל העם וירונו כי מה' הייתה זאת היא נפלאת בעינינו. וזהו שאמר התנא העושה מצוה אחת קונה לו פרקליט אחד.

והלא אפילו מי שעשה דבר עבירה מהחמורות שבתורה שבחוהו החכמים, כמו שאמרו גדולה עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה (ומבואר דשייך אף לאחר מתן תורה, וכבר האריך בזה מרן שליט"א עיין דברי חפץ ניסן התשפ"ד באורך, יחב"י). וכמו שהוכיחו מיעל, כל שכן המעיין בכל לבבו ובכל נפשו וממית עצמו על תורתו. ולזה הביא ראייה ממחלוקת שמאי והלל, שנכתבו ונתקיימו דברי הכל, בין דברי מי שהלכה כמותו ובין דברי מי שאין הלכה כמותו, ומכאן ראייה כי לבב כל אחד מהם היה שלם עם אלהיו, וכבר עבדו שניהם בכל לבבם ובכל נפשם. עכ"ל. ומבואר דהיה זה מלאך.

אולם בספר מגיד מישרים למרן הב"י, יש תוכחה שאמר המגיד להב"י, (פרשת תזריע): שיזכור מה עשיתי לאותו חסיד שהיה למד כל ימיו מסכת חגיגה, עי"ש, ומבואר דאיירי בשכינה.

והביאור בזה לפי מש"כ הרמ"ק: 'מלאך דא שכינתא', ודו"ק.

ב. אה. נלענ"ד לישב הענין בס"ד, דהנה שיטת השו"ע הרב ועוד רבותינו (במק"א הארכתי ע"ז בס"ד) דמכין שנצטוונו שלא לשכוח ד"א מד"ת, שנאמר "השמר לך פן תשכח את הדברים וכו' וכמבואר באבות (ג. ח), ובמנחות (צט:), ועוד נצטוונו (קידושין ל.) "ושננתם" שיהיו ד"ת מחודדין בפיו, שאם ישאלך אדם אל תגמגם ותאמר לו, אלא אמור לו מיד, כל אדם שלומד דבר מחובתו לחזור עליו פעמים רבות עד שלא ישכחנה כלל. וז"ל השו"ע הרב (ת"ת פ"ב. ח): וגם מי שיודע בעצמו שהוא שכחן גדול בטבעו ותולדתו שאף אם יחזור על לימודו פעמים אין מספר לא יזכור כי אם זמן מה, ואח"כ ישכח מעט מעט, לא יוכל לפטור נפשו מלא זה דפן תשכח ומצות ושננתם, כי מצוות התורה שוות לכל נפש מישראל וכו', וע"ז אמרו (אבות ספ"ב) "ולא עליך המלאכה לגמור", כגון מי שהוא שכחן גדול, ואם יהי' שונה הלכות רק פרק אחד ויחזור עליו מאה פעמים ויותר ואפי' כל היום כולו לא יוכל לזכרו היטב כי אם חודש אחד ע"ד משל, ואח"כ אם לא יחזור עליו יתחיל לשכוח מעט מעט, הר"ז חייב לעשות כן ללמוד בכל יום רק פרק אחד ולחזור עליו כל היום כולו וכו', ואף שנמצא שלא יוכל ללמוד ולידע כל ימיו רק כדי מה שיוכל לחזור בחודש אחד, לא יחוש, כי לא עליך המלאכה לגמור, וכך היו מצויים בימיהם (ירושלמי סוף שביעית) תלמידים שלא היו בקיאים ויודעים בע"פ רק מסכת אחת, ויש מהן שתי מסכתות עכ"ל (ובימינו שמקילים בזה בס"ד הרחבתי בזה במק"א דאפשר דאנו סומכים כהג"א דאין נוהג בזה"א, או ע"ד דס"ל דהאיסור הוא על הלב שלא יהי' בטל מד"ת, ולא על עצם הד"ת שנשכחו, וכ"כ הגרי"י סרנא, ואכמ"ל, אולם בודאי שפשוט דברי חז"ל מבואר בשיטת השו"ע הרב), ולפי"ז את"ש הנהגת אותו החסיד, והיעב"א, והסכים מו"ר שליט"א ע"ז, אכן עדיין צ"ב מדוע דוקא מסכת חגיגה, יחב"י.

ולפי"ז את"ש מה די"ג שהיתה לבושה בגדים לבנים
דוקא, שהרי מבואר בזה"ק ועוד ספרים, שהשכינה
(בזמן רחמים) לבושה (כביכול) בבגדים לבנים.^ג

בענין מעשה דגביהא בן פסיסא

איתא בסנהדרין (צא): א"ל ההוא מינא (אותו המין)
לגביהא בן פסיסא^ד (כך שמו, והיתה לו עקמומית בגבו, רש"י), וי
לכן חייביא (אוי לכם לרשעים) דאמריתון מיתי חיי (שאתם
אומרים שהמתים יחיו), דחיי מיתי! דמיתי מי חייין? (אם החיים
רואים אנו שהם מתים, וכי ס"ד שהמתים יחיו), א"ל ווי לכו חייביא
דאמריתון מיתי לא חיי, דלא הו חיי! דהוי חיי לא
כ"ש? (אם אותם שלא היו בעולם נוצרים ונולדים וחייין, אותם שהיו כבר לכ"ש
שחוזרים וחיים) א"ל (ההוא מינא) חייביא (רשע) קרית לי! אי
קאמינא בעיטנא בך ופשטינא לעקומתך מינך (אם ארצה
אקום ואבעוט בך ואפשוט את עקמומיות גבך), א"ל אם אתה עושה
כן רופא אומן תקרא ושכר הרבה תיטול, עכ"ד הגמ'
עי"ש.

והנה יש להתבונן במה שאמר לו 'רופא אימן
תקרא, ושכר הרבה תיטול', האם כוונתו שהוא עצמו
ישלם לו או"ד הוא לא ישלם לו שהרי התכוין להזיקו,
אלא שבעולם יצא טבעו כרופא אומן וממילא יטול
שכר הרבה.

וקיי"ל (חז"מ סימן רסד) דהעושה טובה לחברו צריך
לשלם לו דודאי לכך עשה טובה ויל"ד אם התכוין
להזיקו ולצערו, וממילא באה טובה (כגון פרץ רכב וגנבו ונמצא
תינוק ונסע לביה"ח) האם צריך לשלם על הטובה שעשה?

ומרן החיד"א בספר פתח עינים ביאר מעשה
דגביהא הנ"ל, בב' אופנים:

א. הרופא במקום שאינו ידוע, עושה רפואה נפלאה
להיות לו שם, ובאותו הזמן לא יחוש כ"כ לשכר, אולם
כאן א"ל גביהא 'רופא אומן תקרא' דהיינו שיהי' לך
שם בעולם, לבד מה ששכר הרבה תיטול.

ב. המתכוין להזיק והציל מן הדין א"צ לשלם לו
שכר, דאיהו לצעוריה קמכוין, ואילו הכא א"ל גביהא
שאע"פ שכוונתך להזיק ולהרע, ומן הדין פטור אני

מלשלם לך לא יקרא שמך 'מצער' אלא רופא אומן
ולכן שכר הרבה תיטול. עכ"ד מרן החיד"א.

והנה יל"ע בדברי הגמ' הנ"ל מה תשובה ענה
גביהא בן פסיסא לאותו מין על מה שאמר. ומרן
החיד"א במראית העין ביאר דכונת גביהא בתשובתו
היינו שאותו המין נצטער על שקראו 'חייביא' וע"ז
נתכעסות ואמרת פשיטנא לעקמומיותא, וע"ז ענה
גביהא שאם אתה עושה כן לא תקרא חייביא אלא
רופא אומן דמגלגלין זכות ע"י זכאי, ומשום כך ל"ש
לקרותך 'חייביא' שהרי גילגלו זכות על ידך מן שמיא,
והיה סגי לך דהא, אולם אפ"ה שכר הרבה תיטול ע"כ.
ועיין עוד מהרש"א ובן יהוידע.

ולכא' יל"ע בדברי שאם באמת ישלם לו שכר ע"כ
צ"ב, הלשון 'תיטול', הו"ל 'ואתן לך' ומהו 'תיטול' אלא
משמע דמעלמא יטול שכר, ע"י שיקרא רופא אומן
ויהי' לו שם וממילא יטול שכר הרבה וצ"ב.

ויתרה מכן תמוה מדוע כל המעשה מובא בגמ'
בלשון ארמי, ואילו הסיפא מובא בלשון הקודש, ואולי
השלימו ע"ד הבריייתא שאר פרטי המעשה לאחמ"כ.
ואולי י"ל ד'רופא אומן תקרא ושכר הרבה תיטול' היה
איזה מימרא שהיתה ידועה בזמנם, או לקוחה ממק"א,
ולכך זה בלה"ק, וכמו"כ לכן כתוב 'תיטול'.

ובאמת מימרא זאת מובאת בדברי גביהא בן פסיסה
בעוד מקומות, וע"כ דאי"ז דבר שהמציאו במעשה
דידן, והבן.

עוד י"ל עפ"ד רש"י שפ' דאותו המין דקאמר
'אפשוט העקמומית' היינו שבא לקנטרו, ולפי"ז
י"ל שאף גביהא בא לקנתרו אולם באמת לאו דוקא
קאמר. והיעב"א.

והנה איתא במדרש (בראשית רבא פרשה סב אות ז): ביקש
(אלכסנדוס מוקדון) לעלות לירושלים אזלון כותאי ואמרו
ליה הזהר שאינן מניחין אותך להכנס לבית קודש
הקודשים שלהם, וכיון שהרגיש^ה גביעה בן קוסם (קוסס)
[פסיסה], הלך ועשה לו שתי אנפילאות ונתן בהם
שתי אבנים טובות שוות שתי כיבאות של כסף, וכיון

ג. והיה מעשה כע"ז בגר"א וסרמן ה"ד שיהיה איזה יהודי שלמד רק מסכת אחת כל הזמן עם אחד הראשונים, ואכמ"ל בבירור מעשה זה.

ד. י"ל דשם זה רמז הוא גביהא - שהיה גבוה, בן פסיסא - מלשון 'עושין פסין לביראות' דהיינו לשון 'מעצור' שהוא היה עוצר את טענות העמים
על עמ"י וכמבואר בהמשך הגמ' שם, וכמו"כ היה שוער בשער ביהמ"ק - עוצר את הזרים והטמאים מליכנס. וכמו שמצינו כע"ז בהרבה מקומות
אכמ"ל.

ה. יל"ע איך הרגיש בזה.

שהגיע להר הבית א"ל: אדוני המלך שלוף מנעליך ונעול לך שני אנפילאות שהרצפה חלקה שלא תחליק רגלך, וכיון שהגיע לבית קודשי הקודשים, אמרו לו עד כאן יש לנו רשות ליכנס, מכאן ואילך אין לנו רשות ליכנסו, א"ל לכשאצא אני משנה לך גביעתך, א"ל אם זה תעשה רופא אומן תקרא ושכר הרבה תיטול, ע"כ.

ובפירוש נזר הקודש ביאר את חכמת גביהא בטענתו, שמה שגרם לו להוריד מנעליו משום דקי"ל שאסור ללבוש מנעליו בהר הבית (ברכות נד.), ועשה כן בערמה, ונתן לו אבנים טובות כפי כבודו, וכן בטענתו שאנו מוזהרין שלא ליכנס, וממילא יבין מדרך המוסר שגם הוא לא יכנס, והמלך בחכמתו הבין זאת ולזה רמז לו בעקמומיות, גבו, לומר לו כשם שאתה עקום בגבך כן אתה עקום וערמומי בדעתך והבנתי את התערומת שלך. ואז עשה גביעה עצמו פתמים ולא מבין וא"ל אם אתה עושה כן רופא אומן תקרא ושכר הרבה תיטול. ובכך נתפייס שראה איך דבריו מסודרין בחכמה ונהפף אצלו הדבר לשחוק, ולכך לא עשה לו מאומה.

ויש להעיר שמגירסת מגילת תענית (פ"ג) דגרסינן שאלכסנדרוס אמר לגביעה 'הריני נכנס וכשאצא אשנה לך גביהתך', מבואר דלא אסכים עימו.

וה"ג התם: וביקש אלכסנדרוס מוקדון לעלות לירושלים הלכו הכותיים ואמרו לו הזהר שאינן מניחין אותך להכנס לבית קדשי הקדשים שלהם מפני שאתה ערל וכיון שהרגיש גביהא בן פסיסא' הלך ועשה לו שתי אנפילאות ונתן בהם שתי אבנים טובות ובהם רבוא כסף וכיון שהגיע להר הבית אמר לו אדוני

המלך שלוף מנעלך ונעל שתי אנפילאות הללו מפני שהרצפה חלקה שלא תחליק רגלך וכיון שהגיע לבית קדשי הקדשים אמר לו אדוני המלך עד כאן יש לנו רשות להכנס מכאן ואילך אין לנו רשות להכנס אמרו לו הריני נכנס וכשאצא אשנה לך גביהתך אמר לו אם אתה עושה כן רופא אומן תקרא ושכר הרבה תטול אמרו לא זזו משם עד שהכישו נחש אמרו חכמים לגביהא בן פסיסא עליך הכתוב אומר (משלי כא) ישמח אביך ואמך ותגל יולדתך וכתוב (שם כז) חכם בני ושמח לבי, ואשכבה חורפי דבר. ע"כ.

ומ"ש שם דהכותים א"ל 'אין מניחים אותך ליכנס מפני שאתה ערל' זה אינו שהרי ישראל אסור לו אלא שרצו להערים עליו שלישראל שרי והם תיקנו והראוהו שאף ישראל אסור ליכנס.

[ועיין הגהת יעב"ץ שם שהקשה דמאמר זה קשה שהרי בפ"ט מביא המעשה שאלכסנדרוס כיבד את ירושלים ועוד עי"ש, ות' דהכא איירי בשלוחו (ועיין עוד בפ' האש"ל דאיירי בבנו הנולד לו לאחר מותו).

ולפי"ד את"ש ג"כ קו' הרד"ל (פס"א, ז) שבשאר ספרים מבואר שאלכסנדרוס הלך משם ומת בהודו ות' שבאמת הנחש רק נשכו אולם לא קאמר שמת אז, ולפי"ד היעב"ץ את"ש דאיירי בשלוחו.

ולפי"ד הרד"ל יש ליישב עוד קו' האש"ל דהק' שלא הזיק נחש ועקרב מעולם בירושלים ות' דהיינו למאמינים בקדושתו, ולפי"ד הרד"ל שלא מת שם אלא משכו את"ש דהרי הנחש לא הרגו אלא נשכו ועיין פירוש (המכונה רש"י) לאבות (ה, ה) דהיינו שלא הזיק נחש ומת ודו"ק, י"ב"י].^ו

ו. מכאן אפשר ללמוד שבהרבה פעמים יש מריבות וכדו' והרבה פעמים אפשר לפטור הבעיה בקלות, עם מעט שחוק...
ז. צ"ב איך הרגיש וכנ"ל.

ח. אה. הנה צ"ב מדוע נתנו לו ליכנס לביהמ"ק ואילו לבית קודש הקודשים לא נתנו לו דממ"נ הרי תנן בכלים (א, ה) החיל מקודש ממנו שאין גויים נכנסים לשם, וזהו מעלה מדברנן, ואילו איסור ביאה ריקנית אינו מצווה דאינה מז' מצוות, ואם מנעהו מקודש הקדושים שימנעו ממנו אף את הכניסה לפנים מהחיל. שוב הראוני שמרן שה"ת הגר"ח זצוק"ל באגרות וכתבים (ח"א סימן פד) עמד בזה ז"ל: תנן בכלים פ"א מ"ח החיל מקודש ממנו שאין גויים נכנסין לשם, ובמגילת תענית פ"ג תנא בקש אלכסנדרוס מוקדון לעלות לירושלים הלכו הכותים ואמרו לו הזהר שאין מניחין אותך ליכנס לבית קה"ק שלהן מפני שאתה ערל וכיון שהרגיש גביהא בן פסיסא הלך ועשה לו שתי אנפילאות ונתן בהן שתי אבנים טובות ובהן רבוא כסף וכיון שהגיע להר הבית א"ל אדוני המלך שלוף מנעליך ונעול שתי אנפילאות הללו מפני שהרצפה חלקה שלא תחליק רגלך וכיון שהגיע לבית קה"ק א"ל אדוני המלך ע"כ יש לנו רשות ליכנס מכאן ואילך אין לנו רשות ליכנס. וקשה איך נתן לו ליכנס בחיל ולא דאג אלא על המנעלים, וי"ל דלגוי אין לו איסור להכנס דאין זה מז' מצות ואין מצוה על ומקדשי תיראו ואין לומר שזה גזל שב"נ נהרג עליו שהרי כתב הר"ן בספ"ה דנדרים שאין בדריסת הרגל משום גזל ומ"ש בב"ק קי"ז ב' אסור לאדם שיהנה מממון חברו בלי שישלם לו לא אמרו אלא אסור והטעם שאסור נראה כמש"כ אאמור"ר זצ"ל בקה"י ריש ב"ק דאיסור ניק נלמד מאבדה דאמרי' בד"ז ל"א א' וכל אבדת אחיך לרבות אבדת קרקע ראה מים שוטפין ובאין ה"ז גודר בפניהם והטעם שכל דבר שחברו יכול להרויח מזה אין ליטול ממנו הרויח בלי לשלם וה"נ דריסת הרגל כיון שחברו יכול לסגור הדלת ולא ליתן לו דריסת הרגל אלא בכסף צריך לשלם לו משום השבת אבדה, וה"מ בישראל אבל הגוי שאין חייב בהשבת אבדה אין עליה איסור אלא שמוטל עליו לא לתת לגוי ליכנס משום דמאיס וכמו שרץ שנמצא במקדש שחייב להוציאו וכ"ש שאסור להכניסו

והנה במדרש הגדול (פרשת וילך) מובא ג"כ המעשה המובא בגמ' (שם) ושם גורס "א"ל: ווי לכו חייא", - דהיינו אוי לכם - החיים.^ט

ולכאו' הביאור בדבריו הוא, דאם יש תחיית המתים א"כ יש איזה תקוה לאנשים החיים שהרי יהי' להם המשך לעת"ל, אולם אם - כדבריו - ח"ו אין תחיית המתים, א"כ אוי לכם 'החיים', שהרי צריכים אתם יותר לנצל את הזמן, שהרי אין לכם המשך לעת"ל שהרי בדרך העולם אם אדם יודע שיש לו זמן הרי הוא מתרפה, משא"כ אם יודע שלאחמ"כ לא יהי' לו זמן, הרי הוא מזדרז ביותר (אכן זהו סברת עצמו אולם האמת היא שזה שיש תחיית המתים לעת"ל זהו מחייב אותנו לנצל את הזמן כעת, שהרי לעת"ל הוא רק הזמן של קיבול השכר וכמ"ש (ע"ז ג.) 'היום לעשות' ומחר לקבל שכר, ודו"ק).

ביאור הפסוק 'וישלח מלאכים אל בלעם בן בעור פתורה'

נאמר בתורה: 'וישלח מלאכים אל בלעם בן בעור פתורה אשר על הנהר ארץ בני עמו לקרוא לו לאמר הנה עם יצא ממצרים הנה כיסה את עין הארץ והוא יושב ממולי'.

ופירש"י: פתורה - כשולחני הזה שהכל מריצין לו מעות, כך כל המלכים מריצים לו איגרותיהם, ולפי פשוטו של מקרא כך שם המקום, ע"כ.

(והוא משום שבארמית 'פתורא' היינו 'שולחן' ועיין עוד בספר 'תרגם אברהם' (שמות כה, כג) לרבי אברהם בן הגר"א).

ובמדרש (תנחומא ישן ה') איתא שי"א דנקרא כך משום דבתחילה פותר חלומות היה, וחזר להיות קוסם וחזר לרוח הקודש.

ובמדרש הגדול איתא: שהיה בלעם דומה לאומות כשולחן הזה שיש בו מיני מטעמים, כך מי שיש לו שאילות בא ושואל את בלעם. ויש שדרשו: פה-תורה, שהיה יודע תורה (מעין גנים).

ולכאו' הדברים צ"ב שהרי בפסוק (דברים כג, ה) כתוב להדיא דזהו שם מקום 'מפתור ארם נהרים לקללך', ומ"ש לבאר דאי"ז שם מקום. והדבר הוא פלא עצום. וכן הקשה הרא"ם.

ובאמת בזה"ק (ח"ג קצב:) איתא דזהו שם המקום וכמ"ש 'מפתור ארם נהרים', והסיבה שנקרא כך הוא משום דכתיב 'העורכים לגד שולחן', והיו מסדרים שולחן בכל יום לסט"א בכדי שיוכל לעשות כשפים עיש, הרי דזהו סברא מדוע שם המקום נקרא 'פתורא', ולא דזהו הביאור במילה בתורה וכמשמעות דברי רש"י.

ותירץ ע"ז המהרי"ל מפראג בגו"א ז"ל: ואי"ז קשיא כלל על דברי רז"ל כי נראה אלי שנקרא העיר ע"ש בלעם שהיה שולחני לכך שם העיר 'פתורה' ע"ש בלעם שהיה בה, והוא כמו שולחני, עכ"ל.

ואם נכנס יש לגרשו וכ"ז כשיכול לגרשו אבל באלכסנדר מוקדון שיכנס בעצמו וא"א למונעו השתדל עכ"פ שלא ילך במנעלים עד שהגיעו לקה"ק כי שם סבר כיון שרואה שגם אנחנו אין נכנסין א"כ לא מפני שהוא ערל אין לו ליכנס יבין שלא ליכנס. ע"כ. וצ"ע איך לא זכר שר מדברי המדרש רבה הנ"ל.

ומש"כ שהאיסור לגוי ליכנס לפנים מן החיל הוא רק על הגוי וכמו שרץ. עיין מקדש דוד (סימן לח סק"ג ד"ה והנה בזה) שחוקר אם האיסור הוא מחמת טומאתו (ובהר הבית שרי דאין יוצא מנופו) או ד"ה הוא מחיצה בעלמא וכמו איסור זרים ואל מחמת טומאה, ועי"ש שכתב דהוא מחמת טומאה, מאידך, עיין בפירוש חסדי דוד על התוספתא (כלים א, ט) דהיא מעלה בעלמא עי"ש.

ומ"ש שם עוד שאין האיסור על הגוי ליכנס, עיין חסדי דוד (שם) שהביא בזה פלוגתא, שמוהרימ"ט כתב שהמכניס גוי עובר משום לפני עוור (ועי"ש ב' אופנים לבאר זאת), ועי"ש שהגויים נצטוו מדאורייתא להשתעבד ולקבל מה שגוזרים עליהם חכמי ישראל, מקרא ד'היו לך למס ועבדוך' ואף דיש רק שבע מצוות, מ"מ הנהו מצוות פרטים, ומקרא זה דבר הכולל, וודאי שלא עדיפי מישראל עי"ש. והרב ח"ן חולק עליו וס"ל שלדעתו גזירה זו לא היתה על הגויים אלא על הישראל שלא יניחום ועי"ש היטב עוד.

ואולי יש לדייק מלשון הרמב"ם דיש ב' דינים, גם על הגוי שלא יכנס וגם על הישראל שלא יכניסום, שהרי בפ"ז מבית הבחירה הט"ז כתב: 'החיל מקודש ממנו שאין גויים וטמא מת ובעל נידה נכנסים לשם', ובפ"ג מביאת מקדש ה"ה כתב: 'החיל משלחין ממנו גויים וכו' וצ"ע.

[ומצד מצות שמירת המקדש יל"ד דתלוי בזה דאם הגוי מצווה מה"ת שלא להכנס (וכמ"ש שם), י"ל שאף אנו נצטוינו להוציאו, משא"כ אם לא נצטוו מה"ת, אכן י"ל דודאי לא נצטוינו אלא בזרים וטמאים וכמה שמבאר בתורה וצ"ע, ובחסדי דוד שם משמע דאין בזה ביטול עשה דשמירה, וכמו"כ מסתבר שמעשה זה היה ביום, ולדעת רוב הראשונים אין בשמירה נהגת אלא בלילה, לבד מהרמב"ם וצ"ע].

ומש"כ שם עוד דלא נצטוו האומות ע"כ, יל"ד לפי מ"ש רב ניסים גאון (בהקדמה לספר המפתח) שכ"ד שהוא מסבירא רצון ה"ת גם גוי נצטווה עליו, וכ"כ הגר"י ענגיל בספר בית האוצר (כלל קלא) עפ"ד החזקוני ועי"ש עוד. וכ"כ הנצי"ב בהסכמתו לספר אהבת חסד למרן הח"ח. ועיין עוד כל"ח ויקהל (קנו:) ובקונטרס דברי סופרים להגרא"ו, יב"י.

ט. ועיין תרגום אונקלוס עה"פ (במדבר כד, כה) 'וישא משלו ויאמר אוי מי יחיה משמו אל', ז"ל: 'ונטל מתליה ואמר וי לחיביא דיחון כד יעביד אלהא ית אלין, יב"י'.

וז"ל הרי"ץ גיאת (היה בספרד בדורו של הרי"ף) בספרו שער שמחה (ח"ב צד קט): מנהג בכל ישראל, שלא לישא בין פסח לעצרת. ומשום אבילות הוא, ולא משום איסור הוא. שכך אמרו חכמים, שנים עשר אלף זוגות תלמידים היו לו לרבי עקיבא, וכולן מתו בין פסח לעצרת, שלא נהגו כבוד זה בזה. וכלן מתו באסכרה. ומאותה שעה ואילך, נהגו להתאבל עליהן, שלא לישא אשה בימים הללו וכו'. וכן הורו הגאונים. ע"כ.

וכן עיין שו"ת רב נטרונאי גאון (הלכות פסוקות סימן צד) ז"ל: וששאלתם, למה אין מקדשין ואין כונסין בין פסח לעצרת. אם מחמת איסור, ואם לאו. הו' יודעין שלא משום איסור נגעו בה, אלא משום מנהג אבילות. שכך אמרו חז"ל, שנים עשר אלף זוגות תלמידים היו לו לר' עקיבא, וכולם מתו בין פסח לעצרת, על שלא נהגו כבוד זה בזה - (עיין יבמות ס"ב). ותנא עלה, וכולן מתו מיתה משונה באסכרה. ומאותה שעה ואילך, נהגו ראשונים בימים אלו שלא לכנוס בהן וכו'. ועיין עוד אוצר הגאונים (יבמות דף 141 באורך).

והנראה לבאר, ע"פ מ"ש בספר מעשה רוקח (סוף הלכות חמץ ומצה) מכ"י רבי אברהם בן רבינו הרמב"ם ז"ל: בספר כת"י קדמון מצאתי להר"א בנו של רבינו ז"ל וז"ל, ויש מי שמזכיר אחר תשלום דָּרָש פֶּרֶשָה זו, וסימן העשר מכות, דרש אחר לחזו"ל וכו' רבי יוסי הגלילי אומר, מנין אתה אומר וכו', רבי אליעזר אומר וכו', רבי עקיבא אומר וכו'. ואחר זה אומר, כמה מעלות טובות למקום עלינו כו', על אחת כמה וכמה וכו'. וכל זה, דרש גלוי-ההבנה (עיין שער יצחק ואתחנן התשפ"ה, י"ב"י) ועליו ועל כיוצא בו נאמר, כל המרבה וכל המאריך ביציאת מצרים הרי זה משובח. ואמירת זה מהגינו ומנהג קדמונינו אבא מארי ז"ל והקודמין לו וחכמי המערב. ועם היות שאבא מארי ז"ל לא זָכְרוּ בנוסח ההגדה שכתב בסוף הַלְכוֹת חמץ ומצה, לפי שהוא בלתי מפורסם בכל המדינות, ולא הכרחי כמו מה שכתב. ע"כ.

ומבואר דאע"פ שהרמב"ם ידע ד"ז ואף נהג בו, מ"מ כיון שאינו מפורסם בכל המדינות לא כתבו, ולפי"ז מיושב מדוע הרמב"ם השמיט את חרם דרבינו גרשום שהרי לא נתקבל בארצות המזרח. וכמו"כ מיושב מדוע הרמב"ם השמיט את המנהג שלא להתחתן

ונראה להוסיף ע"ז לפי מה שתירגם יונתן בן עוזיאל 'ושדר עזגדין לות לבן ארמאה הוא בלעם דבעא למבלוע ית עמא בית ישראל בר בעור דאטפש מסוגעי חכמתיה ולא חס על ישראל זרעה דבני בנתיה וכו' (בלעם שרצה לבלוע את ישראל ונעשה טיפש מרוב חכמה, דהיינו שמרוב הגאונות שלו נעשה טיפש).

ולפי"ז מבואר שאם בלעם הוא לבן אפרש שבמשך השנים המקום ההוא נקרא על שמו (משא"כ לבאר שהמקום נקרא סתם על בלעם זהו קצת צ"ב ודו"ק).

ועי"ש במהר"ל שהוסיף: וא"ת ולרז"ל שדרשו כך, מנא להו, שמא הוא כפשוטו דהוא שם המקום, וי"ל דהוקשה לרז"ל דלמה לי למכתב כלל 'התורה' דמאי נפק"מ, אלא שנקרא המקום 'פתורה' ע"ש בלעם, שהיה בלעם כמו שולחני שהכל מריצין לו אגרותיהם, והיה נקרא שם העיר ע"ש בלעם שהיה שולחני, עכ"ל. ואכתי צ"ב לפי"ז, מדוע קאמר 'אשר על הנהר', דמאי נפק"מ בזה.

ונראה דבא ללמדנו הלכה, דהנה בזהר (ח"ג קצג.) שואל מדוע אמר 'אשר על הנהר' הו"ל 'על הנהרים' שהרי בלעם היה מארם נהרים (עיין דברים שם), ותירץ דהכוונה דעל נהר אחד יושבת תמיד.

ובספר גט פשוט (סימן קכח) הוכיח מכאן שאם הנהר פוסק אין כותבים בגט 'דיתבא על הנהר' ע"ש.

ולפי"ז מבואר מאי קמ"ל ב'אשר על הנהר', והיעב"א.

בענין מה שמצינו שהרמב"ם השמיט מנהגים

לפני כאלף שנה התקין רבינו גרשום בחרם שלא ישא אדם אשה על אשתו, אף שע"פ התורה הדבר מותר (וכמ"ש בשמות כא; ובדברים כא, טו).

ולכאן צ"ב מדוע רבינו הרמב"ם בחיבורו לא העלה ד"ז. והרי הרמב"ם בודאי ידע מזה (וכגון באמצעות רבי פנחס הדיין במצרים), וכמו שמצינו שהר"מ הזכיר מהנגי אשכנז (עיין פ"א מתפילה ה"ה, ובפ"ה מאישות ה"ב, ופ"א מאיסורי ביאה ה"ז). ואף שהחרם לא התקבל בארצות המזרח, היה לרמב"ם להתייחס ולהזכיר תקנה זו.

עוד יש לברר מה שהשמיט הרמב"ם את המנהג שלא לעשות חתונות בימי העומר, הרי זהו מנהג קדמון, וכבר הגאונים הזכירוהו.

י. וכן הוא בתיב"ע (שם לא, ח), ובדה"י (א, א, מג) וכן אמרו בתנחומא (ויצא יג) ובלעם זה לבן. אכן עיין רא"ש עה"ת (בראשית לא, מ), ובמדרש לא, ח) וצ"ע, י"הב"י.

מתכוין לדבר הנאה שאינו עושה אותה להנאת גופו אלא לעשות מה שנצטווה מאת ה', אבל מצות לימוד שהוא ענין ציור הלב וידיעת האמת עיקר הציוי הוא כדי לצייר האמת ולהתענג וליהנות במדע לשמח לבבו ושכלו כדכתיב 'פיקודי ה' ישרים משמחי לב', ומש"ה אָבֵל אסור לקרות בתנ"ך מפני שהם משמחים ליבו ע"כ, הלכך ל"ש למימר במצות תלמוד תורה דלא ניתן ליהנות, שעיקר מצוותו היא ההנאה והתענוג במה שמישיג ומבין בלימודו, הלכך כשהדיר זה את זה או הדיר זה את זה אסור לקרות בספר האוסר שהרי ע"כ מגעת לו הנאה מממונו, עכ"ל^{יא}.

עוד ידועים דברי האגלי טל בהקדמה ז"ל: ומדי דברי זכור אזכור מה ששמעתי קצת בני אדם טועין מדרך השכל בענין לימוד תורה^ק ואמרו כי הלומד ומחדש חדושים ושמח ומתענג בלימודו אין זה לימוד התורה כ"כ לשמה, כמו אם היה לומד בפשיטות שאין לו מהלימוד שום תענוג והוא רק לשם מצוה. אבל הלומד ומתענג בלימודו הרי מתערב בלימודו גם הנאת עצמו. ובאמת זה טעות מפורסם. ואזכיר כי זה הוא עיקר מצות לימוד התורה להיות שש ושמח ומתענג בלימודו ואז דברי תורה נבלעין בדמו. ומאחר שנהנה מדברי תורה הוא נעשה דבוק לתורה. [ועיין פירש"י סנהדרין נ"ח. ד"ה ודבק]. ובזה"ק דבין יצה"ט ובין יצה"ר אינן מתגדלין אלא מתוך שמחה. יצה"ט מתגדל מתוך שמחה של תורה. יצה"ר כו'. ואם אמרת שע"י השמחה שיש לו מהלימוד נקרא שלא לשמה או עכ"פ לשמה ושלא לשמה. הרי שמחה זו עוד מגרע כח המצוה ומכהה אורה ואיך יגדל מזה יצה"ט. וכיון שיצה"ט מתגדל מזה בודאי זה הוא עיקר המצוה. ומודינא דהלומד לא לשם מצות הלימוד רק מחמת שיש לו תענוג בלימודו הרי זה נקרא לימוד שלא לשמה כהא דאוכל מצה שלא לשם מצוה רק לשם תענוג אכילה ובהא אמרו לעולם יעסוק אדם כו' שלא לשמה שמתוך כו'. אבל הלומד לשם מצוה ומתענג בלימודו הרי זה לימוד לשמה וכולו קודש כי גם התענוג מצוה. עכ"כ^{יב}.

בימי העומר, דהנה עיין אבודרהם (דף רמד) שהביא מנהג זה בזה"ל: נוהגים בקצת מקומות שלא לישא אשה בין פסח לעצרת והטעם שלא להרבות בשמחה, שבאותו זמן מתו שנים עשר זוגות אלף תלמידים לר"ע באסכרה מפני שלא נהגו כבוד זה לזה, ע"כ. וכן הוא בלשון השיבולי הלקט (סימן רלה) ז"ל: יש מקומות שנהגו שלא להסתפר לאחר פסח, עד ל"ג בעומר, וכן יש נוהגין שלא לישא נשים בין פסח לעצרת לפי שהימים עלולין הן שנפלה מגפה בתלמידי ר"ע, ע"כ. [אכן איין היטב טור דלא משמע כן ודו"ק]. (וכן מדוייק בספר התדיר (מהדורת בלוי עמוד רכב) 'נוהגים אנו שלא לעשות חופה באותן ימים עד ל"ג בעומר).

ולפי"ז מבואר מדוע הרמב"ם השמיטו ד"ז שהרי לא היה זה מנהג כל ישראל. [ואף שבר"י^ק גאות שם כתב שנהגו כן 'בכל ישראל', נראה שלא ידע שהמנהג לא נהוג אצל כולם, וכמו לגבי מ"ש המ"ב (תפ"ט, ה) שכתב שמהג כל ישראל שכ"א מברך וסופר לעצמו ואין סומכים על הש"ץ, ובאמת לא ידע את מנהג תימן בזה].

ולפי"ז י"ל מה שהרמב"ם לא הזכיר מה שהנגו ביום שמחת תורה להתחיל פרשת בראשית, שהרי אז הדבר לא היה מקובל כ"כ (עיין ספר האשכול (ח"ב סימן כא דף 65) 'ברוב המקומות מתחילים', אכן עיין ספר המנהג (הלכות החג סימן נה) ודו"ק). איברא שעדיין צ"ב דמצינו מקומות שהרמב"ם כן הזכיר מנהגים שונים, עוד יש מקום לחלק שבדברי ר"א בן הרמב"ם מ"ירי בענין נוסחאות ההגדה, וזה דבר שתלוי במנהגי ישראל משא"כ דינים הלכתיים וצ"ע, ועיין עוד שו"ע המקוצר ח"ו (סימן קצח אות ד).

בענין הנאה בלימוד תורה

כתב רבי אברהם מן ההר (נדרים מח). ע"ד המשנה שהמודר הנאה מחברו אסור גם בספריו, ז"ל: איכא מאן דמקשה והיאך נאסרין לקרות בספרים והלא מצוה היא ומצות לאו ליהנות ניתנו, ולאו קושיה היא דל"ש טעמא דמצוות לאו ליהנות אלא במצוה שהיא תלויה במעשה, שכאדם עושה אותה אינו

יא. אה. יש שהבינו מדבריהם שה'לשמה' היינו לכוין לשם הנאה, אולם זהו טעות גמורה למתבונן, דמ"ש היינו שההנאה נכללת במצוות ת"ת דאין בה שום חיסרון בקיום המצווה ואף אין חיסרון בלשמה (משא"כ בשאר המצוות עיין שבועות (מד); וברש"י שם ואכמ"ל) אולם לא שזהו ה'לשמה', אלא אם לומד ומכוין לשמה - (עיין רש"י תענית ז. ובה"ח ש"ד ובס"ח תתקמד ואכמ"ל ונתבאר באורך במק"א בס"ד) וג"כ נהנה מאוד מהלימוד נחשב שפיר לימוד לשמה דאין ההנאה חיסרון בזה ודו"ק, יהב"י.

יב. אה. ועיין בהקדמת ספר החרדים ז"ל: כתבו הקדמונים שיש לשמוח בלימוד התורה וקיום המצוות, והמעלה העליונה שהשיג האריז"ל בידיעת

גדולה לנשמה, שהיא חלק אלוה ממעל, לכן בוחר ורוצה הקב"ה (ע"ש בריש דבריו משם תד"א, יח"ב"י) במי שמחדש חידושים בתורה, כי משמח נשמתו, ושמחת נשמתו ממשיכו גם אל הלימוד יותר כנודע, ע"כ.

השם ברוך הוא יאיר עיננו
ונזכה לגאולה שלימה במהרה בימנו או"א
הדברים נכתבו ע"פ הבנת הכותב

והלא אנו מתפללים ע"ז בכל יום: והערב נא ה' אלוקינו את דברי תורתך בפינו, וכן ונשמח ונעלו בדברי תלמוד תורתך.

ועיין עוד מדרש תלפיות (ענף חידושי תורה) שהאר"ק במעלת המחדש חידו"ת ובסוף דבריו כתב: עוד טעם, ידוע שכל המחדש חידושים בתורה נפשו שמחה עליו ביותר מהלומד בלי חידוש כנודע למחדשים בתורה, ונמצא שהחידושים בתורה גורמים שמחה

התורה והשגתה באה לו ע"י שהיה שמח בכל עוז בלימוד התורה ובשמחה של מצוה ואף כל אדם יכול לזכות ע"י שמחה של מצוה להשגות גבוהות, ע"כ (הר"ד במ"ב תרסט, יא), ועיין לבוש (או"ח סימן מז) דכלול בברכות התורה אף הברכה על ההנאה ע"ש, ועיין בזה עוד בקה"י (ברכות סימן כב), [ומ"ש בברכות (כא), בעינן למילף ברכת התורה לאחריה מבהמ"ז ודחי מה למזון שכן נהנה משא"כ ת"ת, עיין באגלי טל (שם) ובאבני נזר (או"ח סימן ס) מ"ש בזה. ועיין אמרי בינה (שבת סימן כב), וכן מ"ש שם גבי עונג שבת].

והנה בקצה"ח (סימן עב סקל"ד) ביאר דמש"כ הר"ן (שו"ת סימן יט) דהשואל ספר אין לו דין שואל, הוא מטעם דמצוות לאו ליהנות ניתנו וא"כ אין לו דין שואל שהרי לא נהנה, והעיר ע"ד בנתה"מ (שם, סק"ז) שהרי הט"ז כתב (יו"ד רכא, מג) דת"ת ליהנות ניתן, ובמשו"ב נתיבות (שם, עה) ענה שהרי בר"ן (שם) מבואר דמצוות לימוד תורה דומה לשאר מצוות שלא ניתנו ליהנות ע"ש.

ולפ"ר נראה דלדברי הקצות דאף בת"ת אמרינן מצוות לאו ליהנות ניתנו, א"כ אין ההנאה חלק ממצוות ת"ת וכמ"ש רבי אברהם מן ההר והאגלי טל, אולם האמת היא דאדרבה, מכיון שההנאה היא חלק מהמצוה, לכן אמרינן מל"נ, דהנה בטעם הדבר הדבר דמל"נ כתב רש"י (רי"ה כח), דהמצוות לא ניתנו לישראל ליהנות אלא לשם עול על צוואריהם, ומעתה בת"ת דההנאה היא ממש חלק מהמצווה, א"כ זהו גופא ה'עול בצוואריהם' ושפיר שייך בזה מל"נ, משא"כ אי נימא שההנאה היא דבר נפרד מהמצווה, ל"ש לומר בזה מל"נ שהרי מה שנהנה הוא לשם הנאת עצמו.

[ומש"כ רש"י דלא ניתן ליהנות אלא לעול בצוואריהם, אע"ג שבמצויאות נהנה, מ"מ ההנאה היא רק תולדה ממעשה המצווה, וז"ל הגר"ט (סימן י"ג): ... דלא יחשב מעשה המצווה להנאה משום הנאה זו שמגיע לו אח"כ ממנה, אלא עיקר עשיית המצווה היא לשם מילוי הבורא יתברך, ואע"ג דממילא נהנה, מ"מ כיון דהוי הנאה דממילא הוי כלא אפשר ולא קמכוון דמותר וכו'. ועיין עוד כע"ז בחידושי הגרש"ש (נדרים סימן יב), ועיין עוד שו"ת שואל ומשיב (מהדורה ה' סימן מה) מ"ש לבאר בזה, ויש להתבונן בסברתו שם וצ"ע].

אמנם עדיין יש להתבונן לפי שיטת הט"ז שהביא הנתיבות (שם) ז"ל: ... אלא מטעם דהכא דודאי התורה משמחת לב שהרי אסור ללמוד בימי אבל, א"כ לא דמיא האי מצוה לשאר מצוות דאמרינן לאו ליהנות ניתנו אלא בזה נמשך לאדם הנאה, ע"כ. ומשמע מדברי הט"ז דההנאה אינה חלק ממצוות ת"ת, דא"כ היה נכלל במצוות לאו ליהנות ניתנו וכמשנ"ת, אכן אפ"ל דאדרבה הט"ז ס"ל דההנאה היא חלק מן המצוה, וס"ל דמצוות שיסודם הנאה וכמו עונג שבת ות"ת אינם נכללים ב'מצוות לאו ליהנות ניתנו' (ולפ"ז מיושב מדוע אין מברכים במוצאי"ק על בשמים האסורין בהנאה, הרי מצוות לאו ליהנות ניתנו דה"ז מצוה שיסודה הנאה ול"ש בה מצוות לא ליהנות ניתנו, משא"כ לפי הסברא הנ"ל, ועיין באורך בזה בשו"ת יב"א (ח"ד או"ח סימן כד) ע"ש וצ"ע.

עוד מבואר בדברי רבותינו דפשיטא להו דהלימוד בספר הרי הוא חלק ממצוות ת"ת (ומסתבר מסתימות דבריהם דאירי אף בתורה שבע"פ) ואולי יש לבאר עפ"ד הירושלמי (ברכות ה, א) דהלומד מתוך הספר לא במהרה הוא משכת, וכמו"כ ע"י הלימוד מתוך הספר מבין יותר את הלימוד, וכמ"ש המגדל עוז (פ"ד מאישות) 'אותיות מחכימות' (ובמק"א הארכתי בזה בס"ד), א"כ ברור שההבנה והידיעה (הזיכרון) שפיר הוי חלק מן המצוה (אולם בלא"ה אפ"ל דכיון דאין דרך ללמוד ללא ספר, וקשה ללמוד בלי ספר, א"כ זהו היותו תמצית הכרחית ללימוד וצ"ע).

שו"ר בשו"ת שואל ומשיב (שם) שהביא את דברי הפני אריה (סימן מז) דמותר ללמוד אצל נ"ח דל"ח הנאה דמצוות לאו ליהנות ניתנו, ולפ"ז נדחק בלשון הר"ז, והשו"מ העיר ע"ד דיכל לומר דהר"ז לשיטתיה שבמצוה דרבנן מצוות ליהנות ניתנו (ע"ש באורך לבאר החילוק בזה בין מצוות דאורייתא לדרבנן), והרי הלימוד בספר אינו מצוה דאורייתא, שיכול ללמוד בע"פ, אלא זהו מדרבנן, וע"ש עוד דמצוות לאו ליהנות ניתנו זהו רק בדיעבד. ולכא' צ"ב איזה מצוה דרבנן יש בזה, ואולי איירי בתורה שבכתב שהדין הוא שדברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרן ע"פ וכמבואר בגיטין (ס) וס"ל דזהו מדרבנן וקרא ד'כתוב לך את הדברים וכו' הוא רק אסמכתא בעלמא (או ד"ק), או אולי כוונתו לדברי הירושלמי הנ"ל (ובפרט לפי מש"כ בס"ד בחיבורי על שכחת התורה, דיש בזה חשש איסור שכחת התורה אכן לפ"ז זהו מה"ת) וצ"ע, עכ"פ לכא' מבואר מדבריו דס"ל דעצם הלימוד הוא דבר נפרד מהלימוד בספר, ודלא כמש"כ בדעת הקצה"ח ע"ש.

ובגוף הענין אם דברים שבכתב אי אתה יכול לאומרן ע"פ אם הוא מה"ת או מדרבנן, עיין יראים (מצוה רסח) שהוא מדרבנן, אולם עיין ספר חרדים (עשה מה"ת התליות בעינים פ"ב) דס"ל דהוא מה"ת, ועיין עוד ברכ"י ושיו"ב (או"ח סימן מט), וכן עיין לרבינו החב"י"ף בעיני כל חי (גיטין ס) מ"ש בזה. שו"ר לוקנו החקרי לב (או"ח ח"א סימן יב) שהאר"ק לפלפל בזה בדברי הראשונים והאחרונים ע"ש, וע"ש עוד בסימן יד בשיעור האיסור, אם אפי' במילה אחת או כמה מילים ע"ש, יח"ב"י.

השיעור נמסר בבית רבינו שליט"א,
בכל ליל שישי, רח' בירנבוים 13 בני ברק,
בשעה 23:00
לבחירי וטובי הבחורים מעולם הישיבות

